

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 10. do 16. marta 2009. godine, donijela je

ODLUKU

I

Kulturni krajolik – Plivska jezera sa kompleksom mlinova na Plivi kod Jajca proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik obuhvata Veliko i Malo plivsko jezero uključujući pojas širine 50 m od obala i kompleks mlinova na Plivi.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. 16/24/1, 16/24/2, 16/29, 16/11, 16/28/1, 16/16, 16/18, 16/26, 16/27, 16/13, 16/19, 16/21, 16/20, 16/12, 16/25, 16/14, 16/23/2, 16/23/3, 16/17, 16/15, 16/22 i 861/3, posjedovni list br. 2449, 607, 684, 278, 624, 678, 686, 813, 846, 687, 1778, 1088, 2281, 2282, 441, 24, 140, 186, 187, 266, 1089, zemljišnoknjižni izvadak broj 625, k.o. Jajce II, općina Jajce, Federacija Bosne i Hercegovina, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Federacija Bosne i Hercegovine dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, restauraciju, konzervaciju, održavanje i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

S ciljem trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite, koje se odnose na prostor iz tačke I stav 3. ove odluke:

- dopušteni su konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi na redovnom održavanju lokaliteta, uključujući i one radove čiji je cilj prezentacija lokaliteta, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje i uz stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine;

- Prilikom restauracije, konzervacije i redovnog održavanja kompleksa mlinova na Plivi, obavezno sačuvati tradicionalni izgled mlinova, koristiti izvorne materijale, primjenjivati izvorne metode obrade materijala i veznih elemenata i njihove ugradnje i voditi računa o poštivanju prirodnog okruženja;
- S ciljem očuvanja prirodnog okruženja, potrebno je osigurati redovan monitoring i provođenje mjera zaštite a u skladu sa preporukama datim u Tekstu nominacije i Planu upravljanja za Kulturno dobro – historijsko gradsko područje Jajca, Bosna i Hercegovina (nosilac izrade dokumenata je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, tijelo odgovorno za provođenje Plana upravljanja je Agencija za kulturno-historijsku i prirodnu baštinu i razvoj turističkih potencijala grada Jajca);
- Potrebno je izraditi program revitalizacije lokaliteta uz definiranje upotrebe kompleksa mlinova i prirodnog okruženja koja neće dovesti do oštećenja same strukture objekata, kao niti uništenja lokaliteta i prirodnog okruženja a omogućit će održiv razvoj lokalne zajednice;
- Nije dopušteno izvođenje radova koji bi mogli ugroziti nacionalni spomenik, kao ni postavljanje privremenih objekata ili stalnih struktura čija svrha nije isključivo zaštita i prezentacija nacionalnog spomenika.

S ciljem zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće **hitne mjere zaštite**:

- Izrada detaljnog snimka postojećeg stanja kompleksa mlinova kojim će se utvrditi tačan stepen oštećenja svakog pojedinog mlina,
- Izrada projekta konzervacije na osnovu projekta snimka postojećeg stanja,
- Radovi čišćenja lokaliteta od samoniklog rastinja,
- Konzervacija i restauracija mlinova prema projektu konzervacije,
- Izrada programa i plana održavanja kompleksa mlinova uz definiranje organizacije koja će biti zadužena za provođenje navedenog programa.

S ciljem zaštite vrijednosti nacionalnog spomenika, utvrđuje se **zaštitni pojas**, koji obuhvata parcele u pojasu širine 200 m od granica nacionalnog spomenika. U tom pojasu nije dopuštena gradnja novih objekata koji svojim gabaritom ili visinom mogu ugroziti nacionalni spomenik, kao ni nadogradnja ili proširenje postojećih objekata u slučaju da nadogradnja ili proširenje dovode do ugrožavanja nacionalnog spomenika.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Danom donošenja ove odluke, sa Privremene liste nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02, «Službeni glasnik Republike Srpske», broj 79/02, «Službene novine Federacije BiH», broj 59/02 i «Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH», broj 4/03), briše se nacionalni spomenik upisan pod rednim brojem 279.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Marthin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajući Komisije

Dubravko Lovrenović

Broj: 09-2-40/09-21
12. mart 2009. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovu člana 2. stav 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je odluku o stavljanju dobra **Jajce - Mlinovi na rijeci Plivi** na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, pod rednim brojem 279.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine (kopija katastarskog plana),
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- historijsku, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

Izjava o značaju dobra:

Dvadeset mlinova na rijeci Plivi, smještenih između Velikog i Malog jezera, predstavljaju izuzetnu grupu tradicionalnih objekata koji daju veliki doprinos ambijentu historijskog grada Jajca i njegovom neposrednom okruženju. Ova sredina ima izuzetnu prirodnu, geološku i naučnu vrijednost koju je nemoguće razmatrati odvojeno od njezine graditeljske baštine. Kompleks mlinova podsjetnik je na lokalnu i industrijsku arhitekturu malih razmjera koja je izraz lokalnih tesarskih vještina i tradicionalnih metoda građenja. Iako je skoro u potpunosti obnovljen, kompleks je zadržao svoje izvorne vrijednosti: položaj i ambijent, te upotrebu tradicionalnih materijala i metoda građenja.

1. Podaci o dobru

Lokacija

Kulturni krajolik je smješten sjeverozapadno od centra grada Jajca, na udaljenosti od 6 km. Na tom dijelu rijeka Pliva pravi svoje Veliko, Malo i Okruglo jezero. Sam kompleks mlinova je smješten na sedrenoj pregradi između Velikog i Malog jezera.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokacijama označenim kao k.č. br. 16/24/1, 16/24/2, 16/29, 16/11, 16/28/1, 16/16, 16/18, 16/26, 16/27, 16/13, 16/19, 16/21,

16/20, 16/12, 16/25, 16/14, 16/23/2, 16/23/3, 16/17, 16/15, 16/22 i 861/3, upisan u posjedovne listove pod br. 2449, 607, 684, 278, 624, 678, 686, 813, 846, 687, 1778, 1088, 2281, 2282, 441, 24, 140, 186, 187, 266, 1089, broj zemljišnoknjižnog izvadka 625, k.o. Jajce II, općina Jajce, Federacija Bosne i Hercegovina, Bosna i Hercegovina.

Pristup nacionalnom spomeniku je sa istočne strane, iz ulice koja povezuje Jajce sa Jezerom.

Glavna osovina dijela objekata mlinova (8 mlinova) je usmjerena u pravcu istok-zapad, sa pristupom sa istočne strane, a dijela (12 mlinova) u pravcu jugoistok-sjeverozapad sa pristupom sa jugoistočne strane.

Historijski podaci

„Cijela regija Jajca je bogata prirodnim naslijeđem koje nije moguće posmatrati odvojeno od graditeljskog. Kod Jajca se ove dvije veličine međusobno prepliću. Pojava fenomena sedre i sedrenih naslaga na dijelovima vodotokova Vrbasa i Plive ima posebnu ulogu. Pored toga što predstavlja dio jedinstvene kompozicije, ovaj pojas i sam ima veliku vrijednost kao prirodna rijetkost.

[...]

Dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da se Plivsko jezero, sa svojom okolinom, u prvom redu izvorima rijeka Plive i Janja, vodopadima kod Bukve i Sokoline, jezerima Dragnić i Oličkin, klisurom u Janju sa bogatom ornitofaunom, pećine kod Plivskog jezera, te mlinova, kasakada, i prirodnih pejzaža, odnosno šuma i livada sa rijetkom florom i faunom, sačinjavaju jednu vanrednu prirodnu cjelinu.

[...]

Među značajnije privredne objekte područja Jajca spadali su vodenice i stupe u kojima je mljeveno žito i valjano sukno. Na potezu od vodopada pa sve do Pijavica, naselja u samom centru grada, «*bilo je nekada do stotinu kola koje je pokretala rijeka Pliva*». Ova kola pokretala su mlinove i stupe. Pošto je Jurjevićeva «Relacija» pisana 1626. godine, to znači da je i u to vrijeme u Jajcu vršeno štavljenje kože, odnosno da je jedan broj mlinova vjerovatno postojao još u doba bosanskih vladara. Do 1885. godine na ovom potezu bilo je ukupno 15 mlinova sa 87 žrvnjeva i jedna stupa za valjanje sukna koja je radila sve do 1945. godine.

U Jajcu, tačnije na udaljenosti od pet kilometara od centra grada, nalaze se jedine očuvane vodenice koje se ovdje nazivaju mlinčićima. Izgrađene na sedrenoj pregradi između Velikog i Malog jezera vodenice predstavljaju objekte visoke etnografske vrijednosti. Godine 1984. godine počela je njihova rekonstrukcija na osnovu projekta koji je uradio Hazim Handžić iz Zavoda za zaštitu kulturno – historijskog i prirodnog naslijeđa BiH. Godine 1985. godine radovi su završeni”.¹

2. Opis dobra

„Historijsko gradsko područje Jajca predstavlja izvanredan i jedinstven spoj graditeljskog i prirodnog naslijeđa, koji je u visokom stepenu sačuvao svoju autentičnost i cjelovitost. U ovom neponovljivom zajedništvu ljudskih pregnuća koja svjedoče o brojnim i različitim vremenskim epohama, njihovoj sukcesiji, međusobnom dopunjavanju i harmonizovanju s jedne strane i oblika koje je gradila priroda u beskrajnu svoju raznolikost, u fascinantnim pojavnim fenomenima vode, vazduha i tla,

¹ Mirzah Fočo, *Opis dobra, Zone prirodnog naslijeđa i Privredni objekti* u: Tekst nominacije dobra na Listu svjetskog naslijeđa - Kulturno dobro – historijsko gradsko područje Jajca, Bosna i Hercegovina. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2007, str. 10-12.

susreli su se objekti sakralne i fortifikacione arhitekture sa sedrenim gromadama Varošnice, stambena i zdanja memorijalnog karaktera sa pećinama u sedri, a mostovi i mlinovi sa koritima Vrbasa i Plive i sa vodopadom.

Historijsko gradsko područje Jajca čini prostorno i topografski zaokruženu cjelinu. Dvije komponente ključne su za formiranje slike grada. To su uloga morfologije terena i prirodnih pojava – rijeka, vodopada, kaskada, stijena od sedre. Druga komponenta je međusobna prožetost prirodnog i ljudskom rukom oblikovanog. U Jajcu je element prirodne datosti veoma snažan – dominantan – tako da se ljudska intervencija u "dramatičnoj scenografiji" zadatoj prirodnom samo uklapa u ono što bi moglo da se nazove *genius loci*.²

Kulturni krajolik - kompleks mlinova na Plivi kod Jajca predstavlja specifičan način korištenja prirodnog potencijala – vode i podržava biološki diverzitet izuzetno značajnog i vrijednog prirodnog lokaliteta. Kulturni krajolik predstavlja organski razvijen pejzaž koji svjedoči o uzajamnoj povezanosti, socijalnom razvoju i interakciji ljudi i prirodnog okruženja. Krajolik svjedoči o specifičnom načinu iskorištavanja prirodnih resursa koje je prije svega održivo. Lokacija mlinova u prostoru i način iskorištavanja vodenog toka ne doprinosi uništavanju prirodnog okruženja ili prirodnih potencijala; upravo suprotno - poštuje specifične karakteristike i granice prirodnog okruženja u kojem je smješten.

Kulturni krajolik - kompleks mlinova na Plivi kod Jajca predstavlja pejzaž nastao inicijalno zbog ekonomskih razloga koji se u postojeću formu razvio u interakciji sa prirodnim okruženjem i kao odgovor na njega.

Zaštita samog kompleksa mlinova ne znači samo očuvanje drvenih mlinova; kroz zaštitu kompleksa mlinova doprinosi se zaštitu cjelokupnog okoliša koji predstavlja jedan od faktora prepoznavanja Jajca, podstiče održivu upotrebu prirodnih resursa i pomaže održavaje prirodnih vrijednosti pejzaža.

Prirodno okruženje

„Rijeka Pliva igra vitalnu ulogu u ekonomskom i okolišnom razvoju ovog regiona. To je lijeva pritoka rijeke Vrbas dugačka 33km, sa površinom sliva 768 km². Nastaje od dva vrela u podnožju planine Smiljevac - Jastrebnjak na 483 m nadmorske visine, koja se nakon 300 metara spajaju u riječicu. Pliva predstavlja najvažniji prirodni resurs ovoga regiona. Rijeku i okolinu karakteriziraju specifična geološka građa terena i specifični morfološki i hidrološki uvjeti jer je njeno korito cijelom svojom dužinom od naselja Jezero 20 km zapadno od Jajca, pa sve do njenog ušća u Vrbas, sačinjeno od sedre.

Rasprostranjenost sedre je velika i veliki dio grada leži na njoj. Prema podacima geologa dr. Haberlehnera debljina sedrenog sloja u dijelu korita rijeke Plive u samom gradskom centru se kreće između 60 do 70 m, a prema nekim naučnicima i preko 100 metara. Stalno i neprekinuto stvaranje ove tzv. *fitogene sedre* prirodni je i osnovni fenomen područja Jajca.

Za stvaranje sedre moraju biti ispunjeni određeni uvjeti. Naime, voda mora sadržavati određen stepen alkaliteta i karbonatne tvrdoće. Ovo područje je idealno jer se upravo zbog sastava stijena (krečnjaci i dolomiti) mogu stvoriti takvi uvjeti. Osobina krečnjaka i dolomita je ta da se lako otapaju u vodi, praveći tako razne prirodne fenomene poput špilja, ploča, kosina, kanjona... Otapanjem krečnjaka u vodi

² Ljiljana Ševo, *Opravdanost upisa, kriterij C(iv), Sukcesija ljudskih pregnuća* u: Tekst nominacije dobra na Listu svjetskog naslijeđa - Kulturno dobro – historijsko gradsko područje Jajca, Bosna i Hercegovina. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2007, str. 63.

nastaje jedna od najvažnijih tvari potrebnih za stvaranje sedrenih slapova, topivi kalcijev bikarbonat. Prezasićenost vode kalcijem osnovni je uvjet za njeno stvaranje. Osim toga, voda mora biti čista i nikako ne smije sadržavati povećane koncentracije organskih tvari, koje su snažna prepreka odvijanju ovog jedinstvenog procesa.

Prisustvo vodenih algi i nekih vrsta mahovina je drugi uvjet za stvaranje sedre, posebno kao faktor oblikovanja tzv. krečnjačkih izlučevina. Ove vodene biljke daju poseban oblik stvorenoj sedri, te prema pojedinim vrstama flore razlikujemo i biološke tipove sedre.

[...]

Jedan od bitnih uvjeta koji pogoduju stvaranju sedre je količina svjetla, jer osvjetljenost određuje tipove biocenoza koji nastanjuju slapove, odnosno da li će na njima prevladavati vegetacija svjetla ili vegetacija sjene. Brzina taloženja sedre ovisi također o padu i obliku riječnih korita, hrapavosti površine na koju se sedra taloži itd.

[...]

Plivska jezera smještena su na sjeverozapadnoj strani od centra grada na udaljenosti od 6 km. Na tom dijelu rijeka pravi svoje Veliko, Malo i Okruglo jezero. Veliko plivsko jezero se nalazi na nadmorskoj visini od 425 m. Dugačko je 3300 metara, a njegova širina iznosi približno 1 km. Maksimalna dubina jezera je 36 m. Donje jezero je površinski manje, dužine oko 1 km i širine oko 380 m, maksimalna dubina jezera je 16 m. Geološki razvoj ovih jezera prošao je kroz sve procese razvitka, tako da ima karakter tektonske, jezerske i fluvijalne faze. Izrazito diferencirani hidrografski procesi usloveli su njihovo nastajanje. Jezera nastaju u mlađem tercijaru, a konačno se formiraju u kvartaru i holocenu. Plivska jezera međusobno komuniciraju, ali im se usljed intenzivne vertikalne i bočne erozije neprestano mijenjaju granice. Jezera su međusobno odvojena specifičnim sedrenim barijerama, za koje je bilo odlučno razdoblje od posljednjih desetak hiljada godina, u kojima su vladali ekološki odnosi pogodni za taloženje sedre i nastanak jezera. Ove barijere također predstavljau prirodne fenomene ovog područja, nastale pod posebnim fizičko - hemijskim i biološkim uvjetima. Netopljivi krečnjak koji je nastao raspadanjem kalcijevog bikarbonata, bio bi odnesen kad se na takvim mjestima ne bi naselile biljke i životinje koje ga zadržavaju, pa tako djelimično zaustavljaju riječni tok, stvarajući sedrene barijere. Te složene zajednice flore i faune djeluju poput filtera. Biljke koje nastanjuju slapove su prilagođene životu brzih tekućih voda. Mahovine i alge, koje su u obliku mnogih vlakana mogu vidjeti u smjeru strujanja vode, posjeduju naročito snažne organe za pričvršćivanje, dok neke alge imaju u tekućim vodama debele i kratke galeraste drške. Vodene biljke, isto kao i kopnene, trebaju za svoj rast ugljični dioksid, kojeg u vodi oduzimaju iz dijela slobodne ugljične kiseline. Tim činom poremete hemijsku ravnotežu između otopljenog kalcijevog bikarbonata i slobodne ugljične kiseline. U zamjenu za oduzeti ugljični dioksid, voda raspadanjem kalcijevog bikarbonata otpusti određenu količinu kalcijevog karbonata na raslinju, u obliku vapnene kore. U ovom procesu temeljnu ulogu imaju modrozelenne alge od kojih neke vrste žive u plićim i toplijim vodama, gdje se vapnenac taloži u njihovoj strukturi. Uz alge u ovom procesu sudjeluju i mahovine koje dovode do stvaranja tzv. spužvaste sedre. Krečnjak se izlučuje i hvata za korijenje mahovina gdje se skrućuje. Biljke se tome odupiru, neprestano rastući. Donji dio mahovina odumire te se pretvara u šupljikav kamen, sedru ili travertin. Veličina pora u sedri ovisi o vrsti inkrustrirane mahovine. Stabla mahovina stvaraju više šupljikavu, a grančice sitnošupljikavu sedru. Za rast sedre nisu važne samo pojedine vrste algi i mahovina već i razni epifiti (biljke koje žive na drugoj biljci, ali je ne iskorištavaju, npr. razni lišajevi) koji obrastaju zajednice mahovina na sedrenim oblicima. Proces sedrenja započinje na

površinama obraslim epifitima, koji izlučuju ljepljivu supstancu na bazi polisaharida. Ti organizmi koji izlučuju spomenute ljepljive tvari nazvani su Mucopolysaccharides.

Općenito uzevši, najmlađe sedrene tvorevine stvaraju pretežno modrozeleno alge. One pripremaju uvjete da se nakon njih naseli mahovinska vegetacija svijetla (Cinclidotus), koja opet omogućuje stvaranje suših dijelova na sedrenim barijerama. Tada se može naseliti viša vegetacija, koja postupno zasjenjuje dijelove na površini slapa i tako stvori uvjete za razvoj mahovinske vegetacije sjene (Cratoneurum). Najintenzivniji rast sedre potiče upravo ova spomenuta vegetacija. Taloženje sedre je prirodni proces koji djeluje također i kao zaštitni činilac kraških vodotokova. Jezera predstavljaju važan objekat zaštite prirode.“³

Kompleks mlinova

Dispozicija mlinova na sedrenoj pregradi između Velikog i Malog jezera na rijeci Plivi, odnos sa prirodnim okruženjem i uklopljenost u prirodni poredak stvari odlikuje kompleks mlinova na Plivi „razigranošću“ u kojoj se očituje sklad sa prirodom. Mlinovi su postali nerazdvojni dio prirodnog okruženja, u njega se „utapaju“ ali i iz njega „izrastaju“, jednako prirodno kao i vegetacija oko njih.

Raspored mlinova iskaz je izraženog osjećaja za prostor i poštivanje prirodnih odrednica. Raspored mlinova ukazuje na vještine narodnog graditelja u prepoznavanju terena, prilagođavanju objekta terenu i lociranje svakog pojedinog mlina na mjesto na koje je najjednostavnije osloniti mlin i što lakše dovesti vodu na mlinski točak. Arhitektura mlinova ukazuje na umijeće narodnog graditelja da na veoma praktičan i najjednostavniji način izvede mlin.

Način izgradnje mlinova je u potpunosti podređen njihovoj funkciji i potrebi za njihovim postojanjem; ovi jednostavni ali neophodni privredni objekti su, počev od cjeline pa do najmanjeg detalja, u potpunosti rasterećeni svih suvišnosti, izvedeni bez dekoracija. Narodni graditelj je ove male objekte postavio u izvanredno prirodno okruženje, bez potrebe da iskaže vlastito umijeće projektovanja i arhitektonskog izraza. Kompleks mlinova od cjeline do detalja iskazuje skromnost narodnog graditelja, njegovu podređenost zahtjevima funkcije i prirodnim okruženjem.

Kompleks mlinova na Plivi kod Jajca sačinjava dvadeset (20) mlinova. Mlinovi su, po sedrenim sprudovima, postavljeni u dva reda.

Svi mlinovi su sagrađeni od drveta, oslonjeni na stubove koji su zbog pada terena nejednakih visina. Mlinovi su pokriveni viševodnim krovovima sa šindrom kao pokrovom. Ispred svakog mlina je izveden pristupni plato od drvenih dasaka, u dužini mlina i širine oko 70 cm. Svaki mlin je opremljen cjelokupnom potrebnom opremom mlina; žrnjevi, mlinski točkovi i sl.

Sva korita koja dovode vodene tokove na točkove mlinova su izvedena od drveta. Samo korito je definirano drvenim daskama koje nose drveni stubovi pravougaonog presjeka.

Kako se navodi u tehničkom opisu Izvedbenog projekta Komplexa mlinova na Plivi u Jajcu urađenom od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture, prirodnih

³ Mirzah Fočo, *Opis dobra, Zone prirodnog naslijeđa i Privredni objekti* u: Tekst nominacije dobra na Listu svjetskog naslijeđa - Kulturno dobro – historijsko gradsko područje Jajca, Bosna i Hercegovina. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2007, str. 10-12.

znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine⁴ objekte mlinova je moguće podijeliti prema konstruktivnom sistemu, konstrukciji krova kao i prema dispoziciji.

Prema konstruktivnom sistemu razlikuju se:

- Objekti napravljeni sa daskama zasječenim i preklopljenim u uglovima koje čine sastavni dio primarnog konstruktivnog sistema,
- Objekti napravljeni sa nosivim vertikalnim užljebljenim stubovima u uglovima kao primarnom konstrukcijom i daskama kao ispunom.

Prema konstrukciji krova razlikuju se objekti sa dvovodnim i trovodnim krovom.

Prema dispoziciji razlikuju se jednočelijske i dvočelijske jedinice pod zajedničkim krovom⁵.

U načinu izrade mlinovi se odlikuju jednostavnom izradom, uproštenih detalja proizašlih isključivo iz potreba funkcije. U izradi je jasno izražen manufakturni-dunderski način obrade. Konstruktivni sklop podređen je karakteru materijala i specifičnim uslovima lokacije. Drveni šipovi pobodeni u sedreno tlo nose na sebi drveni skelet sa daščanom ispunom ili vertikalna nosiva platna, zavisno od tipa objekta. Preko objekata je „prebačen” lagani dvovodni ili trovodni krov.⁶

Opis mlinova

Mlin br. 1⁷

Mlin broj 1 je izveden kao dvočelijska jedinica (dva mlinska točka), okvirnih dimenzija 4,10 x 3,0 m. Visina gornjeg dijela mlina (čelije) iznosi 3,20 m.

Konstrukciju mlina nosi šest (6) stubova kružnog presjeka, okvirnog Ø 36 do 38 cm. Čelije mlina se na stubove oslanjaju preko greda pravougaonog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u uglovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 2

Mlin broj 2 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,60 x 3,50 m. Visina gornjeg dijela mlina (čelije) iznosi 3,0 m.

Konstrukciju mlina nose četiri (4) stuba kružnog presjeka, okvirnog Ø 30 cm. Čelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog i kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena tri stuba kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven trovodnim krovom.

⁴ Projekat Komplexa mlinova na Plivi kod Jajca (konzervacija mlinova) je urađen od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje; ovlašteni projektant je Aleksandar Ninković dia, projektant Hazim Handžić dia, projekat je finansiran od strane HE Jajce I. Projekat je urađen u septembru 1982. godine.

⁵ Čelijom se u projektu definiše organizaciona jedinica jednog mlina (jednog mlinskog točka).

⁶ Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje, Tehnički opis, projekat *Kompleks mlinova na Plivi kod Jajaca*, Jajce, 1982.

⁷ Numeracija mlinica je preuzeta prema projektu Komplexa mlinova na Plivi kod Jajca.

Mlin br. 3

Mlin broj 3 je izveden kao dvoćelijska jedinica (dva mlinska točka), okvirnih dimenzija 3,50 x 2,90 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,20 m.

Konstrukciju mlina nosi šest (6) stubova kružnog presjeka, okvirnog Ø 28 do 30 cm. Ćelije mlina se na stubove oslanjaju preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 4

Mlin broj 4 je izveden kao dvoćelijska jedinica (dva mlinska točka), okvirnih dimenzija 4,20 x 3,75 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,30 m.

Konstrukciju mlina nose tri (3) stuba kružnog presjeka, okvirnog Ø 35 cm i tri kamena „jastuka“ dimenzija cca 50 x 50 cm, visine 30 cm. Ćelije mlina se na stubove i „jastuke“ oslanjaju preko greda pravougaonog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena tri stuba kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven trovodnim krovom.

Mlin br. 5

Mlin broj 5 je izveden kao jednoćelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,60 x 3,30 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,0 m.

Konstrukciju mlina nosi šest (6)⁸ stubova kružnog presjeka, okvirnog Ø 20 i 30 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi, oko ulaznih vrata su izvedena dva stuba kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 6

Mlin broj 6 je izveden kao jednoćelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,40 x 3,60 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,50 m.

Konstrukciju mlina nosi šest (6)⁹ stubova kružnog presjeka, okvirnog Ø 28 do 30 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi, na spoju vrata i bočnog fasadnog zida je izveden stub kvadratnog presjeka u koji se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven trovodnim krovom.

⁸ Sam objekat mlina nose četiri (4) stuba. Dva stuba nose konstrukciju pristupnog platoa.

⁹ Sam objekat mlina nose četiri (4) stuba. Dva stuba nose konstrukciju pristupnog platoa.

Mlin br. 7

Mlin broj 7 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,20 x 3,30 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,00 m.

Konstrukciju mlina nosi šest (6)¹⁰ stubova kružnog presjeka, okvirnog Ø 16 cm (za stubove pristupnog platoa) odnosno Ø 33 i 38 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 8

Mlin broj 7 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 3,60 x 2,80 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,10 m.

Konstrukciju mlina nosi pet (5)¹¹ stubova kružnog presjeka, okvirnog Ø 16 cm (za stub pristupnog platoa) odnosno Ø 26 i 30 cm i jedan kameni „jastuk“. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 9

Mlin broj 9 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 3,05 x 2,70 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,0 m.

Konstrukciju mlina nose dva (2) stuba kružnog presjeka, okvirnog Ø 28 cm i dva kamena „jastuka“ dimenzija cca 50 x 50 cm, visine 30 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven trovodnim krovom.

Mlin br. 10

Mlin broj 10 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,60 x 3,10 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,50 m.

Konstrukciju mlina nose dva (2) stuba kružnog presjeka, okvirnog Ø 32 cm i dva kamena „jastuka“ dimenzija cca 50 x 50 cm, visine 30 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

¹⁰ Sam objekat mlina nose četiri (4) stuba. Dva stuba nose konstrukciju pristupnog platoa.

¹¹ Sam objekat mlina nose četiri (4) stuba. Jedan stub i „jastuk“ nose konstrukciju pristupnog platoa.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena tri stuba kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 11

Mlin broj 11 je izveden kao jednoćelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,80 x 3,50 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,70 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) nosača; dva (2) stuba kružnog presjeka, okvirnog Ø 16 cm (stubovi pristupnog platoa), dva (2) stuba kružnog presjeka okvirnog Ø 30 cm i dva kamena „jastuka“ dimenzija cca 50 x 50 cm, visine 30 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog i kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 12

Mlin broj 12 je izveden kao jednoćelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,90 x 3,20 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,80 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) stubova kružnog presjeka okvirnog Ø 24 cm (stubovi pristupnog platoa), odnosno Ø 28 i 30 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog i kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven trovodnim krovom.

Mlin br. 13

Mlin broj 13 je izveden kao dvoćelijska jedinica (dva mlinska točka), okvirnih dimenzija 5,35 x 3,20 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 3,30 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) stubova kružnog presjeka okvirnog Ø 16 cm (stubovi pristupnog platoa), odnosno Ø 26 i 28 cm. Ćelije mlina se na stubove oslanjaju preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena tri stuba kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 14

Mlin broj 14 je izveden kao jednoćelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,60 x 3,20 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,60 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na četiri (4) stuba kružnog presjeka okvirnog Ø 29 i 32 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda kvadratnog presjeka

postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena tri stuba kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 15

Mlin broj 15 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,80 x 3,35 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,80 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) nosača; dva (2) stuba kružnog presjeka, okvirnog Ø 30 cm i četiri kamena „jastuka“ dimenzija cca 50 x 50 cm, visine od 15 do 30 cm. Ćelija mlina se na stubove i „jastuke“ oslanja preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 16

Mlin broj 16 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,80 x 2,80 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,80 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) stubova kružnog presjeka okvirnog Ø 24 cm (stubovi pristupnog platoa), odnosno Ø 30 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena dva stuba pravougaonog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 17

Mlin broj 17 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,80 x 3,75 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,70 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) stubova kružnog presjeka okvirnog Ø 25 cm (stubovi pristupnog platoa), odnosno Ø 25 i 28 cm. Ćelija mlina se na stubove oslanja preko greda kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u ugovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 18

Mlin broj 18 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,85 x 3,75 m. Visina gornjeg dijela mlina (ćelije) iznosi 2,50 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na četiri (4) stuba kružnog presjeka okvirnog Ø 26 i 32 cm. Čelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog i kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena dva stuba pravougaonog i dva stuba kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

Mlin br. 19

Mlin broj 19 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 3,15 x 2,90 m. Visina gornjeg dijela mlina (čelije) iznosi 2,60 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) stubova kružnog presjeka okvirnog Ø 18 cm (stubovi pristupnog platoa), odnosno Ø 26 cm. Čelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog, kvadratnog i kružnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine daske zasječene i preklopljene u uglovima. Na ulaznoj fasadi su izvedena dva stuba pravougaonog i jedan stub kvadratnog presjeka u koja se užljebljuje primarni konstruktivni sistem.

Mlin je pokriven trovodnim krovom.

Mlin br. 20

Mlin broj 20 je izveden kao jednočelijska jedinica (jedan mlinski točak), okvirnih dimenzija 2,80 x 3,20 m. Visina gornjeg dijela mlina (čelije) iznosi 2,60 m.

Konstrukcija mlina se oslanja na šest (6) stubova kružnog presjeka okvirnog Ø 18 cm (stubovi pristupnog platoa), odnosno Ø 24 i 26 cm. Čelija mlina se na stubove oslanja preko greda pravougaonog i kvadratnog presjeka postavljenih u dva reda, u poprečnom i podužnom pravcu. Između greda postavljenih u poprečnom pravcu izveden je daščani pod mlina.

Konstruktivni sistem mlina čine vertikalni stubovi kvadratnog presjeka sa užljebljenima u uglovima kao primarna konstrukcija i daske kao ispuna između stubova kao sekundarna konstrukcija.

Mlin je pokriven dvovodnim krovom.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Jajce - Mlinovi na rijeci Plivi uvršteni su na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, pod rednim brojem 279.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Prirodno okruženje

„Sanacioni radovi na koritu i slapu rijeke Plive do 1990. godine

Sanacioni radovi su izvedeni prije Prvog svjetskog rata na način da su pobijani drveni šipovi koji su nosili pregradu od kamenog nabačaja.

Stručne analize, koje su kasnije provedene, pokazale su da je to bila pogrešna sanaciona metoda, uzrokovana nepoznavanjem fizičko hemijskih svojstava sedre, jer pobijeni šipovi su uzrokovali stvaranje nove ravni preko koje će doći do novog rušenja vodopada.

[...] Ispitivanja koja su rađena za potrebe izrade tehničke dokumentacije za izgradnju HE Jajce 1 pokazali su da se u periodu od 1952. do 1957. korito produbilo za 5 metara.

Otpočinjanjem radova na izgradnji HE Jajce 1 izvršeno je prekopavanje prirodnih sedrenih pregrada Okruglog jezera radi izgradnje dovodnog AB cjevovoda promjera 5 m.

Projektom je predviđeno da se uredi korito rijeke Plive nizvodno od Velikog jezera s ciljem da se spriječi daljnja erozija i da se korito, koliko je god moguće, očuva u prirodnom stanju stvarajući uvjeti za oporavak sedrotvoraca odnosno rasta sedre.

Radovima je, nadvišenjem preko prirodnih sedrenih barijera AB krunom, prirodno jezero pretvoreno u umjetnu akumulaciju, spojeno je Veliko i Malo plivsko jezero, određen je biološki minimum od 3 m³/s (zadržan do danas) koji je preko vodenica usmjeren u Malo jezero, izgradnja 4 pregrade za formiranje Okruglog jezera, 7 pregrada u koritu nizvodno od okruglog jezera kao i samu krunu vodopada.

Svi navedeni radovi su završeni u periodu od 1956.god do 1958 .godine a od 1970. do 1972.godine izgrađene su još 4 pregrade nizvodno od okruglog jezera.

Sanacioni radovi na koritu i slapu rijeke Plive izvedeni u periodu 1996-2006 godine.

U noći 31.1. na 1.2.1996. godine uslijed pojave velikih voda došlo je do rušenja glavnog regulacijskog praga, praga br.1 i pojave «domino» efekta koji je prouzročio havariju cijelog korita rijeke Plive i pada desne krune vodopada.

[...] Rušenje pregrada je rezultiralo znatnim povećanjem brzina odnosno erozivnog procesa koji je promijenio geometriju korita i po dubini i po širini, pa je na pojedinim mjestima korito produbljeno i do šest metara.

Urušavanjem obal, ugrožena je stabilnost prometnica, priobalnih objekta a upornjaci svih mostova su podlokani od kojih je jedan u potpunosti srušen. [...]

Iako je stanje bilo urgentno, tek se u šestom mjesecu (iste godine) formiran je stručni tim koji je trebao iznaći rješenja koja bi zaustavila ili smanjila daljnju degradaciju korita i slapa.

Rješenja koja je dao stručni tim pod nazivom "Interventna sanacija" imala su za cilj sanirati AB roštilj desnog krila slapa, zapuniti nastalu kavernu i vodu pomoću gabionskog zida, usmjeriti na lijevo krilo slapa.

Radovi su započeti u septembru 1996. godine i prekinuti dva mjeseca kasnije zbog nailaska novog poplavnog vala koji je ne samo što je uništio do tada urađeno već izazvao i nove štete.

Pregledom i analizom novonastalih šteta uvidjelo se da predloženi i već pokušani oblik sanacije više nije moguć, da je problem znatno složeniji, kao i sam pristup rješavanja.

Stručna komisija je zaključila:

- Treba postići odgovarajuću stabilnost obala rijeke Plive na čitavoj dionici, upornjaka mostova, kao i samog slapa,
- Radove svesti na minimum kako bi se zadržala postojeća geometrija korita,
- Da se u maksimalno mogućoj mjeri zadrže i poboljšaju karakteristike ambijenta,
- Da se u koritu maksimalno stimulira razvitak sedre,
- Da se spriječi zadržavanje plivajućeg otpada,
- Zaštititi priobalni teren od mogućih poplava,
- Zbog izrazito velikih troškova ukupne sanacije, omogućiti faznu izradu projektne dokumentacije kao i samu izgradnju, odnosno sanaciju.

Provedeni istražni radovi su najviše bazirani na izvedene tri bušotine dubine po 20 m i to ispred pregrade 1 (lijevi bok vodopada), pregrade 2 (međuslap na vodopadu) i pregrade 3 (urušeni desni bok vodopada).

U elaboratu provedenih istražnih radova za potrebe hitne sanacije pored danih analiza koje su katastrofalno opisivale stanje vodopada, odnosno sedrenih naslaga, ukazano je na dvije činjenice :

- Sanaciju treba provesti hitno da se cijeli glavni vodopad na ušću Plive u Vrbas ne uruši i time izazove teško sagledive posljedice po grad Jajce kao i samo korito Plive.
- Sanacioni radovi neće biti jednostavni niti će se svi radovi moći unaprijed tačno predvidjeti. Mnogi će se radovi i rješenja trebati prilagoditi stvarnom stanju na terenu jer su moguća mnoga iznenađenja i to gotovo na svakom mjestu.¹²

Kompleks mlinova

Zbog lošeg konstruktivnog stanja u kojem su se nalazili mlinovi na Plivi početkom osamdesetih godina 20. vijeka pristupilo se izradi projekta njihove konzervacije.

Projekat kompleksa mlinova na Plivi u Jajcu je urađen na osnovu snimka postojećeg stanja kompleksa. Snimak je uradio Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje u decembru 1981. godine¹³. Projektom je detaljno snimljeno postojeće stanje mlinova.

Na osnovu snimka postojećeg stanja urađen je projekat kompleksa mlinova na Plivi kod Jajca. Kako je navedeno u projektu prilikom pristupa konzervaciji kompleksa vođeno je računa o činjenici da kompleks mlinova predstavlja veoma vrijedan primjer narodnog graditeljstva i domaće tradicije, nastao spontano, isključivo kao potreba da izgrađeni prostori služe sasvim određenoj i specifičnoj namjeni. U tehničkom opisu projekta kompleksa mlinova na Plivi kod Jajca istaknuto je da postoje izvjesne vrijednosti kompleksa koje bi se prilikom rekonstrukcije mlinova trebale očuvati. Kao vrijednosti koje se moraju očuvati navedene su dunderski način obrade materijala, jednostavnost rješavanja konstruktivnih i ostalih detalja, osjećaj ležernosti i spontanosti pri uklapanju jedinica u prostor, osjećaj izvjesne nepreciznosti, odsustvo uniformisanosti i ako se radi o gotovo istovjetnim elementima odsustvo simetrije. S obzirom da su prilikom rekonstrukcija mlinova bili dostupni isključivo industrijski pripremljeni materijali, a sa željom da se postigne prirodnost koja je karakterisala izvorne objekte, projektom je predviđeno da se industrijski obrađeno drvo treba obavezno pritesati, kako bi se izgubili oštri bridovi i ravne površine. Također, predviđeno je da se svo zatečeno drvo ponovo upotrijebi, u svakom slučaju u kojem je to moguće. Stupci, šipovi na kojima leže mlinovi, je predviđeno da samo djelimično budu od industrijski pripremljenih oblica. Veći dio je predviđeno da bude usječen u šumi i ugrađen po uzoru na zatečeno stanje. Svi metalni dijelovi su predviđeni od kovanog željeza.

Prilikom rekonstrukcije kompleksa mlinova na Plivi kod Jajca, projektovane su staze koje povezuju mlinove međusobno i omogućavaju kontinuiran obilazak.

¹² Mirela Mulalić Handan, *Stanje konzervacije i faktori koji utiču na spomenik, Sanacioni radovi na koritu i slapu rijeke Plive* u: Tekst nominacije dobra na Listu svjetskog naslijeđa - Kulturno dobro – historijsko gradsko područje Jajca, Bosna i Hercegovina. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2007, str. 110-112.

¹³ Projekat postojećeg stanja Komplexa mlinova na Plivi kod Jajca je urađen od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje; projektant Hazim Handžić dia, projekat je finansiran od strane HE Jajce I. Projekat je urađen u decembru 1981. godine.

Projektovane su dvije vrste staza. Oba rješenja se zasnivaju na stubovima pobodenim u teren preko kojih su u jednom slučaju postavljene podužne grede i poprečne poluobljice, a u drugom parovi stubova povezani su poprečnim gredicama preko kojih su položene daske u podužnom smislu.

Radovi na rekonstrukciji mlinova na Plivi kod Jajca su izvedeni tokom 1985. godine.

Prilikom ratnih dejstava 1992-1995 godine kompleks mlinova u Jajcu je bio oštećen. Zahvaljujući Federalnom ministarstvu kulture i Zavodu za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture kompleks na Plivi je u potpunosti obnovljen.

5. Sadašnje stanje dobra

Prirodno okruženje

„Sedru stvaraju mahovine i alge određenog tipa u slatkoj vodi koja mora imati određene uvjete. Rasprostranjenost sedre je velika i veliki dio grada Jajca leži na njoj. Ranije je proces stvaranja sedre bio intenzivniji od procesa erozije, što je vidljivo po gornjim horizontima sedre čija kota dostiže veliku visinu. Šezdesetih godina 20. stoljeća ovaj proces je intenziviran, što je i dokazano mjerenjima koja su obavljena 1952. i 1957. godine. Za sedam godina je nivo rijeke utonuo za ukupno 5 m. Isti proces se desio i na kruni vodopada. [...]

Da bi se odredili uzroci ovog procesa, potrebno je poznavati uvjete neophodne za rad sedrotvoraca i princip taloženja sedre. Ekološki uvjeti za rad sedrotvoraca, koje dr. Pavletić naziva *briofitima*, su:

- potrebna određena količina svjetlosti, najbolje 100%,
- temperatura vode 10,3-23,4° C,
- brzina vode od 0,5-3,5 m/sek,
- hidrohemijski sastav vode: alkalitet od 3,6-2,7, tj. bogatstvo karbonatima; tvrdoća vode 10,2-7,6 stupnjeva, količina slobodnog CO² i veličina pH od 7,1-7,5.

Kao što je navedeno, erozija sedre je počela davno, a uzrok joj je bio duži geomorfološki proces, uvjetovan promjenom hidroloških osobina rijeke. U početku taj proces traje nešto sporije, jer su sedrotvorci donekle nadoknađivali odnosenu sedru. Može se također pretpostaviti da su se kroz duži period mijenjali uvjeti kao što je: temperatura, hemijski sastav, a i količine vode.

Uzroci koji su doveli do povećane erozije:

1. Promjenom režima rijeke Plive, nizvodno od Velikog jezera, nakon izgradnje hidroelektrane sa gravitacionim zahvatom na Velikom jezeru 1895. godine, kada su navedenim zahvatom koritu oduzete male vode pri kojima bi bila moguća regeneracija sedre, a srednje i velike vode su vršile stalnu eroziju.
2. Nestručno prilaženje popravkama na vodopadu i učvršćenju obala je drugi uzrok erozije.
3. Pri nadolasku katastrofalne velike vode 1932. godine erozija je bila velikih razmjera. Korito je usječeno za jednu noć oko 2,0 m.
4. Ostali zahvati u koritu kao: navraćanje vode na vodenice, parcijalne regulacije, vađenje sedre kao građevinskog materijala i drugo, doprinijeli su također stvaranju erozije.

Dakle, glavni uzrok erozije su velike oscilacije količine vode i ostavljanje veće površine korita rijeke bez vode kroz duži vremenski period.

Godine 1995. i 1996., u još jednom naletu velikih voda, duž korita rjeke Plive došlo je do ponovnog rušenja njenih obala i pojedinih riječnih pragova. Vodni val je uzrokovao i pojavu klizišta, oštećenje pojedinih saobraćajnica i veliko oštećenje vodopada. [...]

Zbog povećanog priliva vodne mase došlo je do velikog produbljenja korita, te potkopavanja i mjestimičnog rušenja obalnih utvrda i obala duž čitavog toka Plive od Okruglog jezera do ušća u Vrbas.“¹⁴

Kompleks mlinova

Kompleks mlinova na jezeru u Jajcu je u relativno dobrom stanju. Osnovni problem koji ozbiljno prijete kompleksu jeste nedostatak redovnog održavanja. Stoga danas, niti jedan od 20 mlinova nije u funkciji.

Korita koja snadbijevaju mlinove vodom su zapuštena, zarasla niskom vegetacijom a pojedina su, zbog ostataka smeća i grana, u potpunosti zatvorena ili uništena.

Parkovska površina cjelokupnog lokaliteta je uređena i redovno se održava. Površine su opremeljene urbanim mobilijarom (klupama i kantama za otpatke), definiranim i uređenim pješačkim stazama kao i površinama za djecu. U sjeverozapadnom dijelu parka su smješteni restorani. Servisni prostori (toaleti) su smješteni u sjeveroistočnom dijelu parka.

Oštećenja mlinova

Mlin br. 1

Mlin je u relativno dobrom stanju, kao i drveno korito (kanali za dovod i usmjeravanje vode na točak).

Drveni elementi gornjeg dijela mlina¹⁵ su u veoma dobrom stanju, bez ikakvih oštećenja, sa vidljivim tragovima zaštitnog premaza.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Točkovi mlina su prekriveni mahovinom i nisu u funkciji.

Mlin br. 2

Drveno korito nije u funkciji s obzirom da je obrušeno i zatrpano granjem. Usljed neprohodnosti korita voda teče pored njega.

Mlin je u relativno dobrom stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u veoma dobrom stanju, bez ikakvih oštećenja. Pristupni plato je skoro u potpunosti uništen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova,

¹⁴ Mirela Mulalić Handan, *Stanje konzervacije i faktori koji utiču na spomenik, Stanje prirodnog naslijeđa* u: Tekst nominacije dobra na Listu svjetskog naslijeđa - Kulturno dobro – historijsko gradsko područje Jajca, Bosna i Hercegovina. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2007, str. 107-109.

¹⁵ Gornji dio mlina se odnosi na dio mlina koji se oslanja na stubove. Donji dio mlina podrazumjeva dio stubova i vodenog točka.

izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Točak mlina je nestao. U unutrašnjosti mlina je uočen nedostatak kamenog žrvnja.

Mlin br. 3

Drveno korito je u potpunosti uništeno i vidljivi su samo manji ostaci. Zbog nepostojanja korita voda protiče ispod mlina.

Mlin je u relativno dobrom stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u veoma dobrom stanju, bez ikakvih oštećenja. Pristupni plato je skoro u potpunosti uništen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Nedostaju drveni nosač točkova, kao i točkovi mlina.

Mlin br. 4

Mlin je u relativno dobrom stanju, kao i drveno korito.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u veoma dobrom stanju, bez ikakvih oštećenja, sa vidljivim tragovima zaštitnog premaza.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlinice, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Točkovi mlina su prekriveni mahovinom i nisu u funkciji.

Mlin br. 5

Mlin je u relativno dobrom stanju. Drveno korito je očuvano, međutim voda iz korita ne ide na točak.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u veoma dobrom stanju, bez ikakvih oštećenja, sa vidljivim tragovima zaštitnog premaza. Pristupni plato je manje oštećen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Točkovi mlina su prekriveni mahovinom i nisu u funkciji.

Mlin br. 6

Drveno korito je u potpunosti uništeno i vidljivi su samo manji ostaci (drveni nosači korita). Zbog nepostojanja korita voda protiče ispod mlina.

Mlin je u relativno lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Nedostaje točak mlina.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 7

Drveno korito je u djelimično uništeno a djelimično zaraslo u vegetaciju.

Mlin je u relativno lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pod mlina je u potpunosti uništen. Pristupni plato je značajnije oštećen tako da je pristup mlinu nesiguran.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Nedostaje kameni žrvanja kao i točak mlina.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 8

Drveno korito je u potpunosti uništeno i vidljivi su samo manji ostaci (drveni nosači korita).

Mlin je u relativno lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je značajnije oštećen tako da je pristup mlinu nesiguran.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Nedostaje točak mlina.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 9

Drveno korito je u potpunosti uništeno i vidljivi su samo manji ostaci (drveni nosači korita). Vodeni tok uopšte ne prolazi ispod mlina.

Mlin je u relativno lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Nedostaju jedna ulazna vrata na mlinu. Pristupni plato je u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Također su primjetna oštećenja i na kamenim „jastucima” mlina. Nedostaje kameni žrvanj kao i točak mlina.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 10

Drveno korito je u potpunosti uništeno.

Mlin je u relativno lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je u potpunosti zarastao u vegetaciju tako da je pristup mlinu otežan.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 11

Drveno korito je u potpunosti uništeno.

Mlin je u relativno lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je u potpunosti zarastao u vegetaciju tako da je pristup mlinu otežan.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 12

Drveno korito je u potpunosti uništeno.

Mlin je u lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova, znakovima truljenja drveta kao i naginjanju jednog nosivog stuba. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 13

Drveno korito je u potpunosti uništeno.

Mlin je u dosta lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u lošem stanju, sa značajnijim oštećenjima zidova i nedostatkom vrata. Pod u unutrašnjosti mlina je u potpunosti uništen jednako, kao i pristupni plato tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Nedostaje kameni žrvanj kao i točak mlina.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 14

Drveno korito je djelimično uništeno. Glavni dotok vode ne prolazi kroz korito već ide oko mlina.

Mlin je u relativno dobrom stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u relativno dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je očuvan ali je pristup njemu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Nedostaje točak mlina.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 15

Drveno korito je djelimično uništeno i zaraslo u vegetaciju te uslijed toga nije u funkciji.

Mlin je u relativno lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u lošem stanju, sa oštećenjima vrata i nedostatkom dijela poda. Pristupni plato je oštećen a pristupni put mlinu u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom. Nedostaje točak mlina.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 16

Drveno korito je djelimično uništeno i zaraslo u vegetaciju te uslijed toga nije u funkciji. Glavni dotok vode ne prolazi kroz korito već ide okolo mlina.

Mlin je u relativno dobrom stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju dok ispod same mlina raste drvo.

Mlin br. 17

Drveno korito je djelimično uništeno i zaraslo u vegetaciju te je uslijed toga samo djelimično u funkciji.

Mlin je u lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Nedostaju vrata mlina a pod je značajnije oštećen. Pristupni plato je u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju. Uz jedan od stubova mlina raste nisko rastinje.

Mlin br. 18

Drveno korito je djelimično uništeno i u potpunosti zaraslo u vegetaciju. Zbog oštećenja na dovodnom kanalu voda ulazi u mlin i plavi ga.

Mlin je u lošem stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su prekriveni mahovinom. Pod jednako kao i pristupni plato su u potpunosti uništeni.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju. Uz ulaznu i bočnu fasadu mlina raste nisko rastinje.

Mlin br. 19

Drveno korito je djelimično uništeno i zaraslo u vegetaciju te uslijed toga nije u funkciji. Glavni dotok vode ne prolazi kroz korito već ide okolo mlina.

Mlin je u relativno dobrom stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

Mlin br. 20

Drveno korito je oštećeno i zaraslo u vegetaciju te uslijed toga nije u funkciji. Glavni dotok vode ne prolazi kroz korito već ide okolo mlina.

Mlin je u relativno dobrom stanju.

Drveni elementi gornjeg dijela mlina su u dobrom stanju, sa manjim oštećenjima. Pristupni plato je u potpunosti uništen tako da je pristup mlinu onemogućen.

Oštećenja na drvenim elementima donjeg dijela mlina, stubovima, se očituju u nedostatku dijelova stubova i znakovima truljenja drveta. Srednji dijelovi stubova, izloženi stalnoj vlazi, su prekriveni mahovinom.

Dio mlina u kontaktu sa zemljom je u potpunosti zarastao u nisku vegetaciju.

6. Specifični rizici

- Propadanje kompleksa mlinova usljed nedostatka redovnog održavanja.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenikom («Službeni glasnik BiH», br. 32/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

B.

C. Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)

- iii. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru,

D. Simbolička vrijednost

- iii. Tradicionalna vrijednost,
- v. Značaj za identitet grupe ljudi.

F. Ambijentalna vrijednost

- i. Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline,
- ii. Značenje u strukturi i slici grada,
- iii. Objekat ili skupina objekata je dio cjeline ili područja.

G. Izvornost

- v. Položaj i smještaj u prostoru,

H. Cjelovitost (cjeline, područja, zbirke)

- i. Fizička cjelovitost (kompaktnost),
- ii. Homogenost,

iii. Zaokruženost (kompletnost),

Sastavni dio ove odluke su:

- kopije katastarskih planova,
- zemljišnoknjižni izvadak broj 625,
- posjedovni listovi br. 2449, 607, 684, 278, 624, 678, 686, 813, 846, 687, 1778, 1088, 2281, 2282, 441, 24, 140, 186, 187, 266, 1089,
- fotodokumentacija (fotografije stanja lokaliteta u trenutku donošenja konačne odluke Komisije o dobru, novembar 2008. godine),
- snimak postojećeg stanja kompleksa, autor Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje; projektant Hazim Handžić dia, projekat je finansiran od strane HE Jajce I. Projekat je urađen u decembru 1981. godine,
- projekat kompleksa mlinova na Plivi kod Jajca, Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje; odgovorni projekatant Aleksandar Ninković, dia, projektant Hazim Handžić dia, projekat je finansiran od strane HE Jajce I. Projekat je urađen u septembru 1982. godine.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja prirodno-graditeljske cjeline kompleks mlinova na Plivi kod Jajca nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

1981. Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje; projektant Hazim Handžić dia, *Snimak postojećeg stanja kompleksa*, Sarajevo, 1981.
1982. Zavod za zaštitu spomenika kulture, prirodnih znamenitosti i rijetkosti Bosne i Hercegovine, Arhitektonski atelje; odgovorni projekatant Aleksandar Ninković, dia, projektant Hazim Handžić dia Projekat kompleksa mlinica na Plivi kod Jajca, Sarajevo, 1982.
2007. Grupa autora, Tekstualni dio nominacije dobra „Kulturno dobro – historijsko gradsko područje Jajca, Bosna i Hercegovina” na Listu svjetskog naslijeđa,